

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

776. 52
SAHLGRENKA SJUKH.
DEF. I. 26
UNIVERSITETS BIBLIOTEKET
MEDICINSKA SEKTIONEN

[Lindesfolpe]

Pehr Dubbsr.

[SS. a. 4034.]

Sahlgrenska Sjukhus-
Biblioteket.

Ob!

Tagaersingen

"Täncker om matkan
etc. har tydeligt på
de sista åren i
grundlags en riklig.

[7. dindestolpe.]

JOHAN LINDERS

Suur-Brunnns
Frågor.

STOCKHOLM/

Tryckt hos JOHAN LORENTZ HORN,
Kongl. Antiquit. Archiv. Boftr,
Åhr 1718.

ADPROBATIO.

Singl. COLLEGIUM MEDICUM
har igenomläsit och censure-
radt the af DOCTOR JOHAN LIN-
DER upsatte Suur-Brunns Frå-
gor / och finner them wara enliga
med praxi, samt wårda at tryckas.
Stockholm den 10. Martij Anno
1718.

(L. S.)

I.

Om man änteliga bör purgera, förr
än man begynner dricka af
Suurbrunnen?

Henna frågan sättes främst /
emedan then först förekommer wid
Brunnen / så somlige ingen ting sig
företaga / förr än the rensat sin kropp /
andre åter hålla thet för onödigt / och rusa straxt
åstad til wattu=drickandet. Men at säga min
mening til thenna frågan / så fara the bägge stund
dom wilse / och böre alt therföre befråga sig
med Bruns=Doctoren, om han finner thet
nyttigt eller eij. Ägyptierne purgera en gång
hwar månad / tre dagar å rad / förmenandes /
at alle sjukdomar härröra af mathen / som He-
rodotus berättar i sin Euterpe p. m. 165. The
som nyligen tilförende genom sielfwa Naturens
tilhielp hafwa haft någon lijfsiuka / och således
til sina tarmar blifwit rensade; eller ock the/
som altförmycket äre bögelige til löst lijf / antin-
gen af tarmarnas inwertes fetma / halhet och
slipprighet / eller af inwertes bölder / gyllende
ådran / som i Bibelen Eccles. 12. v. 6. kallas gull-
tållan / och annat slijkt: jämwäl the / som hafwa

en torr och hetlig blod / med ganska ljetet wam
 upspådd och upblandad / och således omgång-
 gelig genom the finasta ådrar i kroppen / böre
 så mycket mindre taga in något purgerande
 medicament, som the förste åre genom Natus-
 ren rene och fäijade; the senare gjorde sig mera
 skada ther med ån gagn / emedan the sällan un-
 der wattu-drickandet hafwa ondt af förstoppel-
 se: the sidste ån wårre skadde sig sielsswom / eme-
 dan them fast nyttigare wore sin blod med nå-
 got wått at swalka och upspåda / ån then lilla
 wåttskan ther ifrån genom en stark purgation at
 astappa. Men skulle these wara til häffta och
 förstoppelse mycket inclinerade / kunde eij wara
 otienligt / om the först toge in ett lindrigt laxa-
 tiv, doch icke af gummatibus eller resinis, eme-
 dan sådane ting icke allenast mycket wam uth-
 föra / uthan ock i fölie ther af göra en mycket stö-
 re förstoppelse sedan ån förr / thet förfarenheten
 så wål wid Brunnen / som hemma / dageligen
 uthwiiser. Ther emot måste the / som intet så-
 ledes / som ofwan bemålt är / åre bestaffade /
 nödwändigst taga in någon medicin; i widrigt
 fall slipper watnet intet in i blodet från tarmar-
 ne genom miölkådrorna / uthan blifwer qwar-
 ståndande i lifwet / hwar af Magan wårker / bu-
 ken upswäller / man får flooreef / ryggrårk / yr-
 het i hufswudet och susande för öronen / af then
 tryckningen / som Vena Cava wid ryggen lifder
 af Magans och the andre inelsswornas stinnhet.
 wid hwilken händelse blodet mera drifwes up
 til hufswudet / och trycker hiernan. När ock the-

ta försummas/ uthrättar man så mycket med sin
 Bruns-Cur/ som Claes Narr/ hwilken sådde
 Färböner/ och förmente sig få Lambungar igen/
 som D. Ludwig von Hörnigk berättar i then
 12. Frågan om Schwalbacher Surbrun p. m.
 87. Men thet bör man noga håra wid i acht ta-
 ga/ wid hwad Brunn man är/ antingen nåh-
 ra in til sitt hemwist/ eller långt ther ifrån/ an-
 tingen man har rest siöledes/ eller landwägen/
 antingen wägen warit stenig/ gropot och backot/
 eller slät och jämn/ jämwäl ock/ om man rest fort/
 eller i sachtta maät. Thenna reglan är så nödig
 wid purgationens intagande/ at mången wa-
 rit i fara at sättia lifwet til/ som then icke wid sin
 ankomst til Brunnen i acht tagit. Hafwer nå-
 gon rest siöwägen/ och icke något särdeles ther
 wid uthstått/ kan han wäl morgonen efter sin an-
 komst taga något in. Har också landwägen wa-
 rit fort och jämn/ kan jämwäl thet samma skee.
 Men har wägen warit lång/ och ther hoos o-
 jämn/ backot och gropot/ at kroppen således blif-
 wit mycket stakad/ så at ock gamle obstructio-
 ner uti inelworne/ i krosan/ tarmekäret/ miel-
 tan/ och Lefran blifwit uplöste/ eller ock/ at gal-
 lan i then stora kropsens inelwä lefwan genom
 skakningen blifwit hopetals in uti tarmarna fö-
 ster/ kan ett ganska listet purgerande ting/ straxt
 wid ankomsten intagit/ göra ett så starkt Durch-
 lopp/ at man måste sättia lifwet til. Är altså
 bäst at uppå en lång resa til Brunnen något uth-
 wiila/ och ther jämte göra sig wahn wid then
 lufften/ som wid Brunnen wankar/ emedan

medicamenters Krafft och werkan mycket skil-
 ier / så wäl i anseende til menniskians olijka dif-
 position och erfintlighet / som til ortens natur
 och egenkap / hwarest Läkedom brukes. Ther-
 före man ock seer / at på annat sätt går til uth-
 Italien och Frankrijet wid Siukdomars be-
 thande / än här i Swerget / så at ther man wille
 noga och i alt efterföllia theras Läkares maner /
 skulle man här antingen slått intet wid siukdo-
 mens bothande uthrätta / eller ock i hastighet
 bringa then siuka til döden.

II.

Om man kan purgera hemma / förr
 än man reser til Brunnen?

Henna Frågan är icke heller onödigg / sär-
 deles för them / som sig betiena undertij-
 den af Witsbergs / Norrby och Wår-
 by Suurbrunnar / the ther icke långt från Stock-
 holm äre belägne / kan ock komma them til pass /
 som icke långt ifrån någon af the andre Brunnar
 bo och wistas. Mitt swar uppå thenna frågan
 är thetta / at jag håller thet för aldeles onyttigt
 och orijmligt / särdeles som måstadehlen thet ge-
 ra icke för någon bättre begwåmlighet skull / uthan
 på thet the under the fåå millansfots dagarna
 kunna lefwa friskt / och fylla magan med allehans
 da otienlig spijs och dryck / både hemma och un-
 der wägen / intet betänkandes / huru the orna
 och besudla klädet strax thet är twättadt wordet /
 samt huru the thet sedan wid wattudrickandet

med colique, stinnhet och ryggvärck så dyrt nog betala. Diogenes sade fordom wäl / at såsom uthi the huus / ther mycket math wankar / äre många mög och rottor / så äre ock många sjukdomar uthi the kroppar / som lefwa kräseliga. Vid. Stob. Serm. 6. Är altså bäst / at göma sig för öfweråto/offåto/och öfdrickio. Ja / när the strart på purgantsen genom resan skaka sin kropp / och således mången förborgad obstruction kommer at lösas / tänck! hwad för willerwalla / buller och bång blifwer tå i kroppen / therföre Brunnen sedan måste taga skulden på sig. Thet hånder jämwäl / at the under Bruns-Euren blifwa merendels förstoppade / ther öfwer the sig eliest icke hade hafst behof at klaga / om the först låtit kroppen genom resan något skakas / och sedan medicineradt. Rijda och åka i wagn gör alltid förstoppelse. Jag känner ett Fruentimmer / som år 1713. kom til Wiksbergs Brunn / hwilken på the 3. wickor näst tilförende hade intagit 360. Franckfurter piller / och jämwäl dagen före sin bortresa til Brunnen 7. ordinaire purgerande piller / doch uthan then ringaste werckan. Men tå hon genom resan fick något skaka sig / fick hon / fast efter ännu 8. dagars hårda förstoppelse / en lindrig öpning genom en sup lindrigt laxerande Canelwijn / tå alle intagne piller gingo bort så hele / som the wore intagne. Swar wid man ock bör märka / at alle uplöste medicamenter göra snarare effect i thetta måhlet / än Piller och pulfwer / doch så / at Piller senare försmälta / än pulfwer / och merendels förstoppa / för then

orsaken skull / som i then första frågan wiijstes ;
 warandes alltid fast lättare wid Brunnen at
 purgera, när man dricker några glas kallt
 Bruns watn på medicamentet, än när man
 något warmt ther på intager. Thetta tyckes
 stråfwa något emot förnufftet / men försarenhes-
 ten wiisar doch / at thet är sant. Philippus In-
 grassia berättar / at tå Vice Konungen i Sicilien
 Johannes a Vega hade tagit in en purgation,
 och thes Medicus rådt honom at dricka warm
 hönssoppa ther på / fick han en stoor wåmjelse och
 knipning / men tå Vice Konungen på Ingrassia
 inrådande druckit ett qwarter kallt watn uthur
 ett silfwer kårile / som förhanden war / stannade
 både wåmjelsen / och knipningen / och purgatio-
 nen gick wål före sig. Swarföre ock Ingrassia
 för sit goda råd fick silfwer kårilet behålla / som
 kostade 50. Ducater. För thet öfriga tyckes thet
 wara Bruns-Medico til förfång / at taga
 något in / som icke han föreskrifwit / emedan in-
 gen förmodeligen then sysslan lærer på sig taga /
 som icke ock så förstår / at förordna en tienlig
 purgation; warandes Doctoren således ej
 befogad / at swara före / när någon förstoppel-
 se af andras föreskrifne medicamenter wid
 Brunnen sig yppar.

III.

Får man dricka Suur-Brunns
watnet uthur hwad fåril man wil?

Het synes / som wore thenna frågan aldeles onödigg / emedan man måst wid alla Suur-Brunnar dricker watnet med glas / som mycket öfar appetiten, i thet at watnet i glaset porlar / spritter och skinner så klart som en Crystall. Somlige bruka förgylta silfwer-fåril / hwilket är mera farligt än något annat / emedan mineralierne kunna snart angripa sielfwa silfret och kopparen / som ther uthinnan gärna finnes / och således gifwa anledning til brytning och upkastning. Man lemnar gärna til hwars och ens behag / at dricka brunnen uthur hwad fåril man hålst wil ; men ther man saken något nogare beskådar / och betrachtar the åthskilliga slags sjukdomar / för hwilka Brunnen drickes / kunde någon billigt komma på the tankar / at Brunnen skulle hafwa en annan werkan / om han uthur ett annat slags fårile drucken wore / än tå han promiscue och uthan åthskinnad drickes uthu bara glas. Man ser i gästebud / at förr blifwer man drucken / om öhlet drickes uthur Eenestop / än eliest. Orsaken är ingen annan / än then ångan / som af sielfwa eenetrådet blandar sig med öhlet. Jag såg i Newel år 1709. hoos en Officerare ett listet stoop giordt af Porf-rötter / hwilket hade then krafften / när någon ther uthur drack / at göra en blix fuller innom

en liden stund. Thersföre jag eij annat kan / än högeligen berömma thet / hwad Macasius i sin beskrifning af Egeriske Suur-Brunnen pag. 102. påminner / at man bör göra åthskillnad på siuks Domarna. Swarföre han ock gör thet nyttiga förslaget / at man uthi Niure-siukdomar och för Steen bör dricka watnet uthur ett Cenekåvil; uthi Mieltsiuka och Tarmmahlsens förstoppelse uthur ett Kåvil giordt af Ass; uthi en oreen blod uthur ett Kåvil swarfswadt af Sassafras eller Guajac: och så wårdare. Thet tör ock hafwa sin goda nytta med sig / at somlige uthom lands dricka Brunnen uthur Kåvil af Serpentin-steen / Allabaster / Silesisk jord / Wallenburgiske leers Kåvil / och flere sliike. Man måste i thetta måhlet mera see til nyttan / än til thet / som för ögonen synes måst behageligt och angenämt.

IV.

Skal man dricka uddar / eller jämna Glas?

Hen wahnar / at dricka uddar är så allestådes wedertagen / at thet är och lærer blifwa åfwen så swårt then at uthrothas / som thet är / at betaga bondefolket then widskepelsen / at intet spinna om Torßdags qwållar. Swadan thetta bruket är kommit / är eij så aldeles klart. Thet är wist / at alle Hedningar wid alla sina widskepelser / signerij och löfjerij / trulldom / Fiusande och bindande / hafwa alltid uprepat tre gånger the orden / som til sådant the

ras apespehl varit brukelige; brukas och ännu i dag af gemena folcket/ hwilkom then gamla wid-
 spehelsen ännu widhänger. Man seer af Vir-
 gilius åttonde Ecloga, at Venus-knuten skulle
 bindas och knytas 3. gånger/ om han eliest skulle
 hafwa krafft. Therföre och Virgilius på ett an-
 nat ställe säger: Numero Deus impare gau-
 det. Djämn och udderäkning är Hednom gu-
 dom behagelig. Min oförgripeliga mening är
 thenna/ at alle Noachs barn/ som til Jordens
 beboende sig fördelte/ hade kundskap om the tren-
 ne personer uthi then Helga Trefaldighet/ Fa-
 dren/ Sonen och then Heliga Anda/ men som
 the och thesas afföda efter hand låto sig af dies-
 wulen förtöra til afguderij och affall från then
 sanna Guden/ ser man doch en ganska litten
 gnista qwar/ som per traditionem följt
 alla Hedningar/ at tå the upsatt sina trä-
 leer och steen-gudar/ hafwa the merendels haft
 trenne/ hwar af man ser ett klart exempel hoos
 våra gamla förfäder Swerges inbyggare/hwil-
 ke uthi sin säwitss och hedniska mörker tilbu-
 dit Thore, Odin och Frigga. Jag lemna-
 ther håhn/ om thenna udderäkningen är ther
 uthaf kommen/ eller eij/ fast thet synes ganska
 troligt; som Thomas Bartholinus d. Poët.
 Med. p. m. 94. äfwen är af samma mening.
 Men at dricka uddar-glas wid Brunnen/ hål-
 ler iag för en onödig sak/ och finner wara lijka
 godt/ om man dricker udde eller jämnt/ så
 framt man icke wil effterfölja Hedningarnas
 exempel, och dricka Guda-Minne/ som for-

Dom här i landet brukeligt war / och ännu icke
 så aldeles aflagt är hoos bönderna neder i lan-
 det / så the uthi Gåstebud fulle och druckne/
 dricka Guds skåhl i Himmelen / som theras
 ord lyda.

V.

Huru länge skal man dricka Brunnen?

Il thenna frågans rätta beswarande må
 wäl en 30. åhrs gammal Bruns me-
 dicus stunna och betänka sig. Swad
 mig anbelangar / så har iag eij mera än siu åhr
 haft tilfalle högförnåma / förnåma och heder-
 liga personer wid Wiksberg at upwachta / kan
 så mycket mindre begåra något witsord i then-
 na saken / althenstund thet mig kan hända /
 som thet fordom Baldo i Rom blef förebrådt /
 så han begynte studera på lagen / sedan han
 tämlig til åhren kommen war: Sero venis Bal-
 de, in altero seculo eris Advocatus. Doch
 som man måste något öfwer frågan sig utblåta /
 är min mening thenna / at the personer / som
 hafwa en slapp kropp / slappa tarmar och an-
 dra inelsswor / hwilket man af kroppens tröghet
 wid mathsmåltningen och andra tarsswor kan
 märkia / böre intet dricka brunnen längre än 3.
 wickor / uthan fast heldre genom motion och
 bewegning söka sig til rätta ställa / emedan rö-
 relsen med dantsande / åkande / riidande / fiskan-
 de / skiutande / spatserande / och andre tiene
 lige

lige exercicer fast mera uthrätta i thetta måh-
 let / än ett långsamt wattudrickande / hwilket
 omsider gör en ännu större slapphet / fast wat-
 net wore med aldrig så starke mineralier im-
 prægneradt och besprängt. Swårt emot / in
 fibra rigida & dura, thet är / uthi inelstvernas
 alt för stora spånstighet och styfhet / samt uthi
 Niurepassioner, och krosans / lefrans eller
 tarmmahlsens förstoppelser / jämwäl ock när blo-
 den är slemmig och tiöck / eller alt för tunn / ru-
 tin och skarp / med torst och hetta i kroppen / bör
 man dricka något längre. Men ingen wiß tijd
 kan föreskrifwas / emedan naturerne äre gan-
 ska skilliachtige. Swad ock egenteligen frij lufft
 och andedrächten uthrättar i menniskians lun-
 gor och the små wädreröhr til blodens sönder-
 malande / gnuggande och fördelande / så wä-
 dret och alle wädrets fiäder-spijror hafwa sin
 tilbörliga spånstighet / wiisar then lärde mans-
 nen Hecquet d. Purg. Med. p. m. 65. 66. 308.
 & 311. Doch så tilförståendes / at landwä-
 der är altijd renare och spånstigare / än Stadswä-
 der / hwilket af allehanda orenligheter warder
 tiöckt / lätt och ofundt.

VI.

Skämmer thet intet magan / at dric-
 ka så mycket kallt watern ?

När man tilseer / huru mången wid Brun-
 nen kan dricka 1. 2. 3. 4. a 5. kanner
 watern uthi sig / skulle man offta troo / at
 thet

thet gjorde magan slapp. Men man måste see til naturerna: then ene kan skåmma sin maga med mycket mindre / en annan kan dricka ännu mera / och ändå må wäl ther wid. Allt som fibræ eller senotråarne äre slappe eller spånstige (Elasticæ) så kan man dricka mera eller mindre uthan skada. Nu är doch frågan om kalla waternet skåmmer magan? Alt swara ther uppå / måste man gå til förfahrenheten / hwar af man lärer / at alt warnt watern / thet må brukas inwertis eller uthwertes / gör kroppen leen och slapp / thet man offta märker hoos them / som dageligen dricka Thee watern / at the med tiden skåmma sin maga och förlora mathlusten aldeles: hwar om med nöije kan läsas Pechlini Theophilus Bibaculus, jämwäl ock Swalwes Querelæ Ventriculi. Twårt emot hwad som lägges eller badas uthi kalt watern / blifwer mycket hårdare och stadigare / än tilförende. Hwar af följer / at kalt watern aldrig kan skada magan / uthan fast mera styrka och styfwa thes fibrer och senotråar / så thet med måtto drickes / besynnerligen när thet med en tienlig Suur=Bruns mineral är blandadt och bestyrkad. Thersöre man ock uthi Historierne finner / huru the gamle Græker och Romare höllo thet för en stor angelägenhet til helsans bijbehållande och Kropsens styrka / at simma och bada sig uthi strömmar och flöar / så at the ock höllo thet för en stor skam / at hwarcken kunna simma eller plöija. Men så snart the begofwo sig til wäl=

Dom uthan för bara tättia skull / blefwo the effeminati, qwinske / oduglige och krafftlöse / så at ock regementet sedan rycktes them uthur händerne / til thetas stora nesa och förtret. Herodorus skrifwer också uthi sin Calliope eller sidste book p. m. 690. at då Pausanias hade öfverwunnit then Persianska Generalen Mardonium, befalte han thes kockar laga til en Persisk måltijd / och thesjämte tilpynta alla thes gyllende bohll och sångar; befalte ock theslikses sina egna kockar / at tilreda en Lacedæmonisk måhltijd. Och när alt war färdigt / lät han falla til sig alla the Grækiska officerare, och med löije wüste them then äthskilnad / som emellan bägge these anwättningar war / sågandes: *J mån af Grefeland / för then orsaken skull har iag kallat eder tilsamman / at J mågen see then Mediske Generalens dårskap / hwilken förandes ett så kråseligit lefwerne / är kommen at undertufwa oss / som lefwa i armod och fattigdom.*

VII.

Kan man ju icke dricka Brunnen
2. gånger om dagen?

W Thom lands är thet nog brukeligt at dricka Brunnen 2. gånger om dagen / och skrifwer Macasius, at han af förfarenheten har lärdt / at efftermiddags drickningen intet skadar mathsmåltningen / förmenandes tvårt emot / thet the råå och ånnu intet uthar
betads.

betade wätstor / bättre ther igenom söndermas-
 las och förnas om natten / och således genom
 en tiocf och skarp urin om morgonen bortgå-
 eller ocf nattetijd genom swetten; althenstund
 thet watern / som drickes om morgonen / merens-
 dels går straxt bort / och söga ting i kroppen
 uthrättar / som thet ocf i sådan hastighet intet
 kan hinna til hufwudet / och ther uplösa the slem-
 migheter / som ther hafwa fast sig. Thetta sä-
 ger han skee wid Egerska Brunnen / och när
 man således dricker 2. gånger om dagen / tilstå-
 der han middags måltijden kl. 10. effter hvil-
 ken man åter dricker af Brunnen kl. 2. effter
 middagen. Af samma tanka är Hörnigk i sin
 25. Suur-Brunns fråga / förmenandes at man
 åthminstone kan dricka halsparten så mycket eff-
 ter middagen / som man druckit om morgonen.
 Thenna Macasii och Hörnigks mening är eij
 til förkastandes / om Swerget låge i Tyskland /
 men som lufften är heel annorledes här i landet /
 och sållan så warme somrar äre / at thenna
 drickningen kan företagas / dy blifwer man wid
 thet bekanta maneret / at dricka Brunnen en
 gång om dagen. Doch låt iag 1715. om som-
 maren åthskillige personer / som beswärades af
 inwärtas hetta och nattswett / samt obögelig-
 het i ledarne / dricka 2. gånger om dagen / doch al-
 lenast någre glas efftermiddagen kl. 5. thet the
 gjorde med sin stora nytta: allenast / at
 thet i acht tages / at man om middagen intet öf-
 werlastar magan med math och wijn / ty i wis-
 drigt fall bereder man sig til åthskilliga siuk-

Domar/ til durchlopp/ blodsoth/ wattusoth/ lam-
het och feber.

VIII.

Skal man dricka fort/ eller sacht?

När man noga wil påsee Brunsgästernas
maner wid sielfwa drickningen / så går
thet ganska åtskilligt til / i thet at then
ene dricker alt för hastigt / then andre alt för
långsamt / och sällan någon / som dricker lagom
fort i anseende til sin constitution. The som
dricka långsamt / gå mycket ther emillan / och
således befrämia watnet at uthgå antingen med
swetten / eller urinen / som doch ingenthera
borde skee / förr än man indruckit sin hela sats.
The som dricka hastigt / hafwa ther wid thet
beswäret / at magan i hastighet upstignes och
uthängies / så at han hela sin öfwerlast antin-
gen ofwan eller nedan i hastighet ifrån sig ka-
star / så watnet går sin wäg / uthan at göra krops-
pen then aldraringaste nytta / men fast mera
olägenhet med ref och ryggvärk. Then som
sin fienda täncker öfwerwinna och fördrifwa /
får intet wara alt för långsam med sitt anfall /
eij eller alt för hastigt rusa åstad / innan han
hos sig sielf först öfwerlagt hafwer / hwad krafft
ter han har at sättia sin fiende emot. Om
annorledes tilgår / lærer man finna sig i sin
räkning bedragen / och ther af en händelse nå-
gon fördel ibland kunde winnas / måste man
then mera säga wara skedd af en slump / än af
ett

ett wälbetänkt råd. Allttherföre är wid Suur-
Brunns drickandet högst nödigt / at städse föra
sig til minnes thet bekanta Grækiska ordspråket:
αρεῦδε βεβέως, skynda dig långsamt. Men
ingen har wårre af thet han dricker hastigt / än
then / som har ondt i Niurorne.

XI.

Skadar thet / at kråkas wid Brunnen?

MAn ser så offta thenna händelsen wid
Brunnen / särdeles hoos Fruentimber /
at ingen behöfwer twifla ther uppå.
Men som man ju dricker Brunnen til then års-
dan / at watnet skal en stund blifwa qwart i
Kroppen / igenom löpa alla ådror / och wijsa
sin werkan på the ställen / som behöfwes / så tyckes
thes thet vara skadeligt / när man watnet intet
får behålla? Swar på swaras / at om thenna
upkastningen altijd skedde / och warade under
hela Bruns=Curen / så wore thet bättre / at ther
med göra anstånd / än fåfångt taga til sig / hwad
naturen intet wil lijda: Doch som thenna krå-
kningen är icke häfftig / uthan lätt / och har then
nyttan med sig / at magan och swalget rensas
från slemm och syra / samt tarmmahlens förtäl-
lar uthskakas / så behöfwer man intet göra sig
ther öfwer någon onödig sorg / emedan krå-
ningen effter några gånger gemenligen återwän-
der. Skulle then doch emot förmodan komma
alt

alt för offta igen / och således betyga / at Bruns
 Drickningen är för then personen / som således
 kastar up / mera skadelig än nyttig / så wore
 mitt råd / at hålla sig aldeles ifrån watnet / så
 framt icke andre teck kunna sig här wid infinn
 na / som mera gifwa anledning til wiidare drick
 ning / än afråda. Hwilket altså kommer an
 på Bruns Doctoren.

X.

Skal man hålla up med dricknin
 gen / om watnet eij wil fort
 med Urinen ?

Så ljetet som man bör bry sig om / at man
 i förstone eij får behålla watnet / så ljet
 tet behöfwer man bekymbra sig / om
 thet eij alt med urinen fort wil. Thet står
 ju eij eller i Bibelen / at alt thet Suur-Bruns
 watn / som drickes / skal then wägen löpa af.
 Man måste granneliga tilsee / hwad wäg / som
 naturen wil kasta watnet ifrån sig / och töfwa
 ljetet / til thes thet wijsar sig / antingen thet lä
 rer ske genom swetten / stohlgången / spottning
 eller urinen. Hwilken wäg / som naturen thet
 hafwa wil / then måste man befrämia. Och
 när man noga wil räkna ihoop alt hwad som
 går bort med urinen / spottningen / stohlgången
 och swetten / så finnes räkningen wara richtig /
 och intet stort qwart af hwad som insupit är.
 Ju snarare watnet löper bort / ju mindre nytta
 gör

gör thet. Det äre kropparne olijka til sina ådror och gånger; therföre man ju seer/ at watnet blifwer länge qwart hoos the slappa / men hoos the spånstiga och öppna löper thet snarare bort / althenskund thet i sig sielfst är en död ting / som måste röras af andra / om thet skal rörligt warda. När huden uthslagen med qwisslor och sår / sticker och klijar / är bättre at man swettar bort watnet / än at thet på andre wägar skulle bortlöpa. Nere Niurorne / uringångerne / och blåsan med gruus och sand upfylte / tå är fuller bäst / at watnet then wägen afgår. Men när lefran / krosan / tarmmahlen / mieltan och flere delar äre förstoppade / är bäst at Brunnen werkar genom stohlgången; Doch altijd som Naturen thet wil hafwa.

XI.

Kan Suur-Brunns watnet blifwa länge qwart i kroppen?

När man tilseer menniskior nas äthstilliga naturer / rörelser / kroppens spånstighet / eller slapphet / öppna canaler och ådror / så kan man snart finna orsaken / hwarföre watnet hoos then ena menniskian snart går sin koss / hoos en annan långsamt aflöper / som i förre frågan wijsst är. Therföre blifwer watnet länge ståendes uthi slappa inelswer och ådror / efter then tilbörliga krysningen fattas / som thet afwen skeer hoos them / hwilkom Niurarne äre förstoppade / antingen en / eller och bägge tillijka. Ja / man seer underliga gå til wid Brunnen
fös

för thenna orsaken / i thet at tå then ene purgerar och har all önskelig werkan / har then andre intet thet ringasta tekn ther til / uthan först någon tiid ther effter förmärker then åstundade effekten, som underligt nog är / och sällan sättes troo til / förr än thet sker. Åhr 1714. war en hedersam hustru från Stockholm wid Wiksberg / hafwandes nöd af förstoppelse och hetta i blodet / samt hufwudwårck / hwilken / tå the andre af watnet lustigt purgerade, blef alt mera och mera förstoppad / hwar öfwer hon mycket ångslades / och jämwäl talte illa om watnet / som skulle thet til ingen ting wara dugligt; men så snart hon hemkom / tror iag wist hon fick andra tankar / althenstund hon blef löslijfwad hela tre wickorna bort åth / och tog gärna sina ord tillbaka / hwad hon tilförende oförskylt om watnet sig uthlåtitt. Men at iag skal troo / thet någon quantitet af Suur-Brunns watnet skolat så länge warit qwar i kroppen / och giordt thenna störtingen / har iag ännu inga ståhl til. Thet är nog för mig / at thenna werkan effter Brunnen skeer för then orsaken / at slappheten är genom Brunns-drickandet bothad / och många inelwornas förstoppelser ige nomborade och uplöste / kunnandes således all ting i kroppen gå stickeligare til / sedan fibrerne i ådror och lemmar wunnit sin tilbörliga spänstighet.

XII.

Bör man nödwändigst dricka Brunnen 3. åhr å rad?

DWar ifrån thenna sagan först kommen
 år / kan iag intet wetta / om icke af thet
 som i fierde Frågan omröres; men thet
 höres doch så talas af fast många / huru the
 måste thetta göra nödwändigst. Ut säga min
 mening / så måste man dricka Brunnen alt som
 siukdomen är. Kan then aldeles bothas och
 uthrotas första åhret / hwad är då nödigt / at
 komma thijt thet andra och tredie? Men thet
 finnas ock siukdomar / som hwarcken på 3. eller
 6. åhr wid någon then bästa Brunn äre bothas
 de wordne / föruthan thet / at somlige äre alde-
 les obothelige. Skulle thet så hända / at man
 första åhret finner sig wäl wid Brunnen / doch
 icke fullkomliga til helsan bracht / är mitt råd
 at man åfwen betienar sig ther af thet andra åh-
 ret / och jämwäl thet tredie / om så behöfwes.
 Men mången är så niugg wid sin kropps och
 helsos skötsel / at han aldrig mera än en gång
 reser til Brunnen / fast han hade för nöden /
 at resa thijt hwart åhr. Uthi Grefiske Histo-
 rien, som Stobæus Serm. 10. af Nicarcho be-
 rättar / finnes ett stort niugghets exempel om
 Dinarcho Phidone, hwilken / då han årnade
 hänga sig up / betänckte sig / emedan reppet ko-
 stade sex öre / förmenandes sig kunna finna på
 ett annat sätt at döo / som intet skulle kosta ho-

nom så mycket. Æneas Sylvius Hist. Bohem. cap. 35. p. m. 62. berättar om en Biskop i Prag, at / då han en gång war tilfrågad / hwad liud wore honom måst obehageligt / har han swarat / at intet liud kunde låta så illa för hans öron som Kåffternas och tändernas / då the söndertuggas de mathen. Men hwad är all then hela jordens egendom at rächna emot then Kåra Helsen? och när hon en gång är borta / kan hon offta med all werldsens gull intet igenköpas. Therefore siunger then store Stiernhielm så lunda:

Helsen är alt; alt / alt är intet / ther intet är Helsen.

XIII.

Kan then / som frister är / bruka Brunnen?

Denna frågan kunde wäl wara borta / om icke offta friskt folck / antingen af egen dritt / eller genom andras inrådande / komma til Brunnen / then ordenteligen och som andre bruka. Men iag håller så före / at the som thetta göra / göra thet antingen af Kättia / eller hafwa the något annat uthseende ther med. Och må the gärna förswara sig ther med / at the bruka watnet såsom ett præservativ eller Skölje-Cur / doch är thenna min mening / at med Guds gåfwor är intet at skämta. Thet måste ock wara i ewighet sant / hwad sielfwa Sanningen

ningen Christus Luc. 5. v. 31. sagt hafwer / at the helbregde behöfwa icke läkare / uthan the Franke. Och i thet samma / som the willia bruns Fa thetta medel såsom ett præservativ, så the ännu intet äre siuke wordne / uthan Dricka af Kättia och par compaignie, skölia the ock wer Feligen bort sin helsa / althensund the med sådant förhållande göra narr af så härlige Guds gåfwor / thet wår HErre aldrig låter onåpft warda. När man ock intet är illa siuk / bör aldrig Kroppen retas med medicamenter, uthan genom en god och tienslig diæt til råtta bringas / som Plato råder i sin Timæo, eller så han beskriwer Naturen. These omtalte friske göra ock illa thet uthinnan / at / som the mena then reglan them tillkommer / Sanis omnia sana, them sundom är all ting sundt både uthi åtom och Dryckom / så bringa the mången annan rätt siuk Bruns-gäst med sig uthi förderf och åthskilliga skadeliga förgripelser wid diæten, som sedan Dyrt nog måste betalas.

XIV.

Kan man bruka andra Medicamenter under Bruns-drickandet?

Sömlige hafwa then tankan om Suurs brunnen / at then icke allenast är ett enes wålds medicament wid alla siukdomars botande i gemeen / uthan ock / när the til Brunnen komma / förmena the sig ingen ting annat hafwa af nöden / än bara wattu-drickandet.

det. Hwad thet förra anbelangar / så är thet aldeles falskt. Thet senare har fuller i somt sina goda ståhl / emedan man til then åndan reser til Brunnen / at igenom thes watn blifwa hulpen. Men som åthskillige oförtänckte händelser / Slagfluser / Dånningar / alt för starckt Durchlopp eller förstoppning / och annat mera / offta sig tildraga / kan man intet altijd hafwa sin tilflycht til bara watnet / uthan man måste ock något lähna uthur Apothequet, doch så / at the curer, som genom blåtta medicamenter wid Brunnarna skee / icke warda tilrächnade watnets krafft och werkan / til at thet igenom sättia Brunnen uthi så mycket större lius och wärde / emedan thet wijsar straxt ett skeen til egennyttighet / then alle åhrliche Medici flyy som för huggormen; kunnandes i så beskaffadt tilstånd åfwen så store curer genom Guds nåd och tienliga medel skee annorstädes på Landsbygden / hwarest ett godt Sällskap och skön belägenhet af ångar och skogar är för handen / som thet sker wid Brunnen. Wore ock ganska onödigt at bruka medicamenter, när Siukdomen genom bara Suur-Brunnen står at winnas. Thes uthan måste man / så wijda gör ligt är / see til these tidders swårhet / och skona then trånga pungen / så mycket mögeligit är. Månge siukdomar äre / som kunna bothas aldeles uthan medicamenter från Apothequet, och är ibland ett uprichtigt gement råd åfwen så godt / som then prächtigaste composition af Gull / Perlor och Ambra. En Bruns Medicus

dicus sådant wål öfwerwågande tarf intet
 ståmpla til sig en stoor myckenhet af *Patient-*
ser, uthan laga wål om them / som sig sielf
 instålla. Och då han alt effter samwetet
 gör / och betåncker at man en gång skal gö-
 ra Gudi råkenkap för hwar och en sin *Pa-*
zient, så lår han ljetet bekymbra sig om li-
 stiga grep och funder at finna uthwågar
 til ursecht / och bemantla sina feel med al-
 lehanda inwåndningar / när annars ån wål
 går. Alt hwad han gör / göre med sacht-
 mod- och sedighet / icke med rumtalighet
 och skriktande. En slitig *Hippocrates* måste
 wara en beskedelig *Harpocrates*, och ingen
 måhldierf munnharpa. De måge skaffa
 sig anseende och *Credit* med sitt wijsa munns
 låder och *Rhodomontader*, som intet sin konst
 rått af grunden hafwa lårdt; der med bes-
 höfwer icke en grundrit bryr sig / mycket
 mindre at råna kring med förwiclade *in-*
zriquer, fuchschwantsa / flattera favoriter,
 och smickra för frutimber / eij eller må den /
 som wil heta alswarsam / wara sysselsattter
 at löpa kring och flyy sig allemans witsord /
 och fördenskul som en Sneelöpare flaggat
 foga och böija sig effter alt wåder; uthan
 sammanfogad med Gud / godt Samwete
 och redeligt gemöte / wara stadig och fast
 som en mur på klippan / den för hwarje-
 handa wåders storm och bölors raas in-
 tet swigtar eller bognar / som Wålborne

Vice-Præsidenten i Kongl. Bergs Collegio
och Archiatern Herr Urban Hierne sig ganska
wål uthlåter uthi sin Wattuprofware p. 51. 52.

XV.

Kan thet skada / om man några da-
gar är förstoppad wid Brunnen?

B Anseende til wijsa passioner, är thet
intet skadeligt / åter i anseende til andra
skadar thet rätt mycket. När Natu-
ren är begrepen / at göra någon Crisin eller uth-
kast annorstådes / blifwer man gemenligen för-
stoppad / så thet intet har någon fahra med sig/
eij eller bör man så hindra Naturen på något thet
ringaste sätt / uthan fast mera söka at befrämia
thes goda upsåth; i widrigt fall förlovar man
ganska mycket ther igenom. Spaawatnet / af-
wen som ock merendels alle Svenske mineral-
watn / gå bort med urinen, och i föllie ther af
eij annat kunna / än stoppa lifwet. Men ibland
går thet löst på en annan sträng. Doch måste
man thet noga märkia / at ingen förstoppelse
tienar wid the sjukdomar / som grunda sig i Bu-
ken och Niurarne; men gammal hufwudwårk /
som af hufwudets enskylte orsaker härrörer /
Bröstsjuka / hetsig / tunn och skarp blod med hetta
och torst / eller ock så tiock och seeg blod / kunna wål
någre dagar tåla förstoppelse; och då blodet är
til rätta stånd / får man wål så offta öpet lijf /
som nödwändig är / ja / ibland en stark pur-
gation.

XVI.

Hwarföre blifwer man så hungrig/
når man brukar Suur-Brunnen?

Sådan hunger hoos menniskan kom-
mer / är änn icke så aldeles bekant. En
at säga thet / at hunger kommer ther uth-
af / at magan är tomm / thet går intet an. Mån-
gen har intet åtit på långan tid / och ändå intet
klagar sig hungrig. Mången åter har nyligen
proppat hela sin maga full / och wil straxt ther på
äta igen / som barn och uhråldrigt folck offta gör
ra. Therföre måste man eij alltid säga / at ma-
gans tomhet / eller någon syra i magen gör hun-
ger / uthan så både magen och ådrorne äre til-
lika tomme och uthsugne / kommer ther på then
kåntslan / som kallas hunger. Föllier altså här
uthaf / at alt thet / som kan kroppen och thes
wättskor på något sätt uthtömma och förtåra /
upwäcker math lusten. Sådan krafft har rena
källwatnet / och ännu mera thet watn / som med
mineralier är förmångdt / gnagandes och af-
skrapandes något af magan och andre dehlar / så
thet igenom kroppen omföres. Baricelli berät-
tar Hort. Gen. p. 205. uthaf Bartholomæo
Moles, at Konungen i Asien och Syrien Ba-
lans låt kalla til sig the förnämsta läkare från
Indien, Grefeland och Meden, hwilkom han
befalte / at uthforska en sådan läkedom / at / så
man then ägde / skulle man intet behöfwa någon
annan / uthlofwandes ther wid en hederlig arse-
wodis

wodis löhn. These läkare begärte altherföre 3. dagar at betänkia sig på: och när then tiden war til ända / swarade Sanages, en läkare af Grekeland / på alle the andras wägnar / at ehoo som om morgonen togo två gånger sin munn full med kallt watn / och thet nedswälgde / behöfde intet annat medicament til helsans widmachthållande / och mathlustens befrämjelse. Doch sker thenna stora Mathlusten wid Brunnen eij allenast af mineral-watnet / uthan fast mera af diærens i acht tagande / i thet man är bittijda uppe / dricker brunnen ther på / äter ingen frukost / uthan fastar til middagen: ther på straxt begynner sin motion med spatserande / åkande / riidande / dantsande / discourerande och flere dyliske exercicer, hwilke eij annat kunna / än kroppen något tåra / men ther hoos skickelig göra til en stark mathlust / och mathens riktiga försmåltande. Therföre man ock läser hoos Stobæum Serm. 30. at när Konung Dionysius hade köpt sig en kock från Lacedæmon, och befalt honom koka en Lacedæmonisk soppa / kunde Dionysius samma soppa intet åta / uthan frågade kocken / huru någon i Lacedæmon kunde åta en så slätt soppa? Kocken swarade: Jag har intet haft sådana krydder ther til / som plåga wara til then Lacedæmoniska soppan. Dionysius frågade hwilka the wore / emedan han hade befalt Skaffaren / at gifwa fram hwad kocken begärade. Då sade kocken: tu Konung äger intet sådana krydder / nemligen arbete före måltiden / och ett kallt bad uthi floden Eurota.

Man

Man har altthertföre bättre appetit wid Brunnen än hemma/ther man offta af ett och annat är brydder/och thesuthan/i anledning af Caffé huus och källare / får sällan wara fastande til middagen. Doch måste man intet äta så mycket/ som appetiten wil hafwa / uthan något ther med innehålla / ty mycket ätande förstoppar the gånger och öpningar / hwar igenom watnet skulle passera, uthaf hwilket wattustadnande Buker upswäller och pöser af wäder / thet wärker öfwer niurorna / man får andetäppa/ ondt i hufwudet och stor lust at söfwa / föruthan många andra olägenheter.

XVII.

Gör Brunnen något til Frucht- samhet ?

Fruchtsamhet är en ganska stor Herrans wälsignelse / men ofruchtsamhet twärt emot är af alle folckslag i werlden hållen för en stor olycka. Thertföre ock i then Helige Skriff Gen. 20. v. 18. warder en ofruchtsam qwed hållen för ett stort straff af Gudi. Theslikses war thet hoos Juda folcket en stor smålek och försmädelse/at wara ofruchtsam/som kan sees af Gen. 30. v. 23. Esa. 4. v. 1. och Luc. 1. v. 25. Man finner ock i Guds helige ord / at Gud alsmächtig brukar wid sin styrelse fyra hufwudnycklar / hwar med han sin oändeliga wälsignelses fatatur antingen öpnar/ eller igenlåser. Såsom först/ är nyckelen til regn och dagg. Deut. 28.

v. 12. för thet andra / är nycklen til bröd och spijfning. Pl. 145. v. 16. Then tredie är graf-
sens nyckel / hwar med HErren på then sidsta
Dagen uplåter våra grifter. Ezech. 37. v. 12.
Then fierde nyckelen är / tå Gud gör qveden
fruchtsam / at qwinnan en glad Barnamoder
warder / Pl. 113. v. 9. 127. v. 3. Nu frågar
man billigt / om Suur-Brunnen är ock af the
medel / hwar igenom HErren Gud then ofrucht-
sama låter warda fruchtbar? Och som så många
exempel redan sådant intyga / kan man fuller
såga / at ibland blifwer både man och qwinna be-
qwämligare til then syflan genom Suur-Brunns
Drickandet. Ty föruthan thet / at Suur-Brunns
watnet stärker partierna, så sker och ther ige-
nom en retelse / hwilken retelse förorsakas af al-
lehandas slags salt / doch icke lijka. Ty the Suur-
Brunner / som hålla Salpeter / äre mera dug-
lige i thetta måhlet / än the som hålla Järn-Vitril
och swafwel. Thersföre ock Jesuiten Bernhar-
dus Cæsius d. Miner. cap. 6. Sect. 5. skrifwer /
at Ptolomæi Philadelphi dotter och Antiochi
Drotning Berenice drack thet salpeterachtiga
watnet i Nil-strömen / at hon måtte blifwa
fruchtsam. Seneca lib. 3. Nat. Quæst. intygar
thet samma om Nil-strömens krafft: och säger
Aristoteles Hist. Anim. lib. 7. at the Ægypti-
ska qwinfolcken / som boe wid Nil-strömen / wore
ganska fruchtsame / i thet the icke allenast fingo
twillingar och trillingar / uthan ock offta fyra til
fem barn på en gång. Man gifwer ock så åth
gallfoor salt / som i Wärmeland kallas Sletie /
och

och i Norland Trååfalt. Man menar ock / at Dudaim eller the Lilioerne / som Ruben hämtade af markene Gen. 30. v. 14. 15. hwar öfwer Rachel och Lea kommo til at gnabbas / hafwa haft någon kärleks retande krafft / althenstund the lärde merendels komma ther uthinnan öfwerens / at Dudaim är så mycket som Man Dragora / Alruna / hwilken så wäl som opium och alle andre sömn- och snark-giffit (*ναρκωτικά*) hafwa then krafften at reta til Venus-spehl med en tämlig ståndachtighet. Men hwad Salpeter egenteliga gör til fruchtsamheten så wäl hoos menniskior / som hoos fånaden / åkrar och trägårdar / thet wil jag lemna til ett annat ställe / ther jag / igenom Guds nåd / årnar wisa / huru man med lijten möda kan göda åkrar / ångar och trägårdar / men med fast större nytta / än här tils wanligt är.

XVIII.

Är watnet starkare moth regnwäder / än eliest?

Het kan man intet neka / at watnet smakar starkare några dagar förr än regn kommer / och åfwen när regnwäder är / men at watnet then tiden just är insprångdt med flere mineralier , än eliest / thet nekar jag aldeles. Watnet kan så wara rätt så starkt som tilförende / men at thet smakar starkare / kommer endels af öf sielfwe / som måå helt annorlunda i regnwäder än så klart wäder är / och i

föllie ther af hafwa en hel annan smak på ett
 och annat. Som spotten är / sådan är smaken.
 Är spotten suur / salt / luthsaltig / ergig / gall-
 achtig / oliachtig / rutin / eller sockeractig / så
 smakar all ting annat åfwen så / fast thet i sig
 sielft sådan smak ingalunda åger. Therefore
 måste man intet alt förhastigt döma om en ting
 effter sin smak allena. Ther til med trycker
 Atmo-Sphæra the qwicka ångor och dunster me-
 ra neder / at the eij så hastigt hinna från wat-
 net förflyga. Men at icke watnet ibland i sig
 sielf kan wara starkare och med flere minera-
 lier förblandadt / thet kan intet nekas / althens-
 stund man weet af förfarenheten / at somlige
 Brunnar på en tijma / som en Proteus, sig för-
 ändra både til luchten och smaken / hwilket fast
 offta skeer med Wiksbergs watn / som åthskilli-
 ge prof noggsamt wiist hafwa. Ty the / som så-
 ga / at Wiksbergs Brunn är genom gräf-
 wande skänd / och således nu förtiden eij så god
 som tilförende / åre intagne af något osant rych-
 te. Man menar fuller elliest gemenligen / at
 en Suur-Brunn skal wara starkare i torre
 Somrar än i wåthe; men om man betrachtar /
 at alt för stor hetta / och alt för starke strålar
 af Solen trångia sig långt in i jorden / och så-
 ledes med sig bortföra the finesta och subtiligsta
 ångor / så kan thet icke så aldeles wara sant /
 som D. Ludwig von Hörnigk thet bewiisar i
 then 7 frågan om Schwalbacher Suur-Brun-
 nen p. m. 62.

XIX.

Får man dricka åthskilliga slags
Suur-Brunnar på ett år?

Het skulle fuller ingen troo / at någon wil
sig så illa / och gör ett sådant skadeligt
Sammelsurium uthi sin kropp / Doch
har jag kânt en man / som först drack Norre-
malms Brunn / sedan Egerskt watn / och ther-
på reste til Medewij samma år. Twånne
slags öhl göra buller och owäsende / huru myc-
ket mera trenne så olijka mineraliske watn?
Therfore går thet intet an / at för några små
beställningar skull resa från Wiksberg til Stock-
holm, och ther i medlertijd dricka Brunnen/
men kånsee mera wijn än watn. Therfore ock
mången Brunn för then orsaken skull år mera
lyckelig wid Siukdomars bothande / at han är
fierran belågen / och således förhindrar thet
myckna rack / som somlige plåga / the ther se-
dermera flaga / at the föga thet eller thet åhret
wunnit wid Brunnen / emedan the merendels
warit hemma / och brydt sin hierna med beställ-
ningar och omsorg / med kråselighet och starcka
drycker. För then skuld år thet intet wårdt/
at hafwa Suur-Brunn wid sin egen gård / ty
ingen cureras ther mindre / än ågaren sielf.
Når thet war bara en Suur-Brunn här i lan-
det / blefwo flere siukdomar åhrligen ther bo-
thade / än the nu bothas wid allasamman. Or-
saken år / at the siuke sielfwe åre åhrligen twe-
hogse /

hogse / til hwilken Brunn the skola resa. Och
 när the ändteligen uthwält och rest til någon
 thera / och then intet straxt fullgör theras åstun-
 dan / ångra the sig / at the intet rest til en an-
 nan. Hwad hinder thenna ångstan gör uthi
 Kroppen wid Bruns-Euren / kan hwar och en
 tänka / som efftersinnar / at alle hetsige affecter
 äre som knappnålar / the ther wår kropp smås-
 ningen söndergnaga och förstålla / som uthi min
 book om Giffit skal / genom Guds nåd / klarli-
 ga wiissas.

XX.

**Bör en Mieltsiuker östvergiftwa
 Brunnen / om han blifwer ther
 wårre angripen?**

M Mieltsichtig har fuller plåga nog / at
 ingen tilsats är honom mera tienlig;
 men om wid Brunnen begynnes någon
 knipning i lifwet / urinen skår och sticker / Durch-
 lopp med swarta saker / och upkastning kommer /
 så måste man intet fälla modet / uthan tå Dric-
 ka lijka högt som förr / och ån tå något mera /
 om man förmår / och ingalunda twårrestadna
 med drickningen / eller genom andra medel sö-
 ka til at stoppa durchloppet och hamma upkast-
 ningen / så framt man icke blifwer alt för swag.
 At man tå är mera orolig och olustig til sinnes /
 är eij under åth. Thet sker så i fast alle andre
 sjukdomar / när Crisis skee skal / at man är mäch-
 ta orolig och synes wara wårre / ån tilförende.

E

Och

Och som thet tilgår hoos menniskian / så hån-
 der thet äfwen hoos the ofkåliga Creaturen.
 Baldæus i sin wakra Beskrifning öfwer öön
 Ceylon cap. 51. berättar om Elephanterne thet
 på orten / at the hwart åhr i heta Sommartij
 Den uthswetta uthur hufwudet lijksom en olia /
 på hwilken tijd the äre galne och grymme / så at
 the ock offta mörda sin Carnak eller styreswen ;
 hwilket swettande hoos them eij annat kan wara /
 än en Crisis Naturæ, eller Naturens uthkast af
 en hoper ondt och odugligt blod i kroppen. Men
 Ghenna kropsens skarpheet hoos the Mieltfukt /
 går intet alltid bort wid brunnen med urin, stohl-
 gång och upkastning / uthan offta med sielfwa
 spotten bortflyter / wid hwilket tilfålle hela mun-
 nen excorieras, afflås och warder hudlös / hwar
 på iag åthskilliga exempel sedt hafwer wid
 Wiksberg : äfwen så när röda ögon och öronens
 flytande eller ock så tandawårk / effter en långsam
 hufwudwårk / susande för öronen / eller ock effter
 en stark hetta i blodden / upkommer / bör man lijka-
 fult fara fort med drickningen / ty Naturen håller
 rå på / at bryta Siukdomen ; hwar på iag jåm-
 wål hoos många sedt prof wid brunnen.

XXI.

Få Qwinfolck sijn wid Brunnen?

Henna sysslan företages / som the säga / at
 hindra sömnen / men iag tror / at hon gif-
 wer mera anledning ther til. Thet fin-
 nes för Gruentimbret så många andre slags Mo-
 tioner

tioner at skaka sömnen uthur ögonen / at man
 intet behöfwer gripa til then / som mera skadar än
 gagnar. Ty så en mennissia sitter med krot
 och hopabögder kropp / hindras icke allenast
 Suur-Brunns-watnets riehtiga fart / uthan ock
 hela Circulationen af blodden genom buken och
 thes deklar warder förhållen / hwar af föliet
 förstoppelse / hetta i ansichte och händer / ondt i
 hufwudet / Modran / Mieltsiuka och ryggwårk /
 som Ramazini thet äfwen har anmärkt om them /
 som slitigt låsa / i sin boof de Morbis Artificum
 cap. ult. hwarföre ock så Givry om Suur-Brunn
 nar pag. 112. rätteliga förnekar Qwinnom then
 na syftan wid Brunns-Curen. Qwinfolcken äre
 merendels för then orsaken skull förstoppade / at
 the sitta mycket stilla wid sina bogar och knöppler
 Dynor / och sällan dricka millan måhlen. Snör-
 lijf gör ock mycket til saken / at qwinfolcken äre
 förstoppade / hwar igenom jämwäl grundwal
 lägges til orächneliga många sjukdomar / Mo-
 dersjukan / Swimningar och flera / som med tij-
 den framsticka hufwudet / och äre ganska swåre
 at uthrota. Men thet är nu så wijda kommit
 ther med / at the willia heldre wara siuke / än
 wara osnörde. At stillasittiandet gör mycket
 til qwinners förstoppelse / ser man klart ther
 af / at så the wid Brunnen mera röra sig / än
 hemma / hafwa the sällan nöd ther uthaf.

XXII.

Vår Brunnen nyttig för then / som
nyligen legat i Salivation?

SKulle Dreglandet alt för länge hålla på /
och intet vilja på wahnlig tid höra up /
så kunde wäl icke wara så otienligt at
dricka Brunnen / på thet flusen genom watnet
måtte föras en annan wäg. Men i sådan hän-
delse bör man också wara säker / at alt qwick silfret
redan är borta uthur Kroppen / på thet wat-
net icke må föra thet med sig in uthi the trån-
gaste gånger och canaler i been och broskar / och
qwick silfret således måtte komma at fastna /
så thet i framtiden lärer förorsaka ett sådant
owäsende / som ej lätteligen står at afhielpas ;
warandes offta något af sielfwa Siukdomen
qwart / som framdeles kunde upwäcka the förra
förtreteligheter. Föruthan thetta / så kan in-
gen för wist säga / at qwick silfret är aldeles bor-
ta / eller ej / är altherföre bäst / at effter en sådan
uthstående Hufwud-Cur afhålla sig från Brun-
nen.

XXIII.

Skal man dricka / fast ansichte /
händer och fötter sullna?

Hetta sker hoos många wid brunnen / som
hafwa en blee huy / förstoppade swettthohl
och en flemmig blod / warandes bögelige
til

til förbiugg. Orsaken til thetta swällandet är / at så watnet genom hiertats / andedräch- tens och föttspjörornas krasst söker igenom gå the trångaste ådrorna / och finner slem i wägen / som öppningen tilstoppar / Drifwes thetta slem- met uthi then aldrastnaste åndan på ådror- ne / hwarest thet någon tijd sitter / och gör then omrörda pusigheten. Ju längre från hiertat thetta slemmet fastnar / ju längre sit- ter thet qwart: fötterne äre längst ifrån hier- tat / therföre the och längst wahra suldnade. Thetta har doch intet stort at betyda / om man allenast effterföljer Macasii råd p. 136. och tager in något purgans, som ganska nö- digt är. Men offta händer / uthan at wara wid Brunnen / at / så been och fötter länge be- swäras med swulster / genom owulighet och tillagen hetta / sticka sig up någre små blåsor / hwilka spricka sönder / och offta före boda wat- tusothen.

XXIV.

Får man aldeles intet sofwå mid- dag wid Brunnen?

När man brukar Brunnen / äre wise pas- sioner, som man intet får sofwå wid / uthan ju mera motion man kan hafwa / ju snarare blifwer man frisk. Men thet fin- nas och någre / i hwilka ju mera man beweger och rör sig / ju wärre blir man / såsom til

exempel, uthi en skarp / tunn / hetsig och frå-
 tande blod. Wit man fresta / sig ther wid
 starckt at movera, blifwer bloden tunnare och
 tunnare / ja omsider til then skarpheten bracht
 genom motion och mycket wakande / at han
 griper an sielfwa ådrorna. Skulle altherföre
 någon wara / som en sådan passion haf-
 wer / och intet kan hålla sig från middags-
 sömn / torde thet icke wara otienligt at blunda
 ligit. För thet öfriga kommer sömnen af tvån-
 ne orsaker wid brunnen: först är Ådrornas tryc-
 kande på hiernan / då the äre fulle och uthstinnade
 af watn / hwar af hånner / at somlige menniskior
 warde sömnige så snart the sin sats uthdruckit haf-
 wa. Sedan kommer sömnen hoos somliga af
 blodlösa och åldrornas swånghet. Och äre thesse
 menniskior icke sömnige / förr än alt watnet är af-
 gånget / blifwe ock sällan sömnige effter måhltij-
 den; ther emot the andre kunna knapt hålla up
 ögonen.

XXV.

Sår man åta Inmätthe / och Will-
 bråd wid Brunnen?

Wad Inmätthe eller Inselfwor anbelan-
 gar / så måste man thet wetta / at alle the
 lemmar / som äre af Gud förordnade til
 at smälta mathen / the äre starcke / och således swä-
 re at smälta / såsom Lungor / maga / Eråfwa-
 tarmar och flere slijke. Niuran / fast then intet
 giord

giord är til at smälta mathen / är doch så compact och hårdt tilsamman wuren / at then bör rächnas ibland then math / som näst öfwer magan / aldraswårast är til at smälta. Och bör man med rätta undra öfwer / at menniskians appetit faller på sådana fibreusa, seniga / hårda / och osmälteliga saker. Men thet bör också här wid märkas / at magan af the Diur / som hafwa tänder / är eij så swår at smälta / som theras kråfwa / hwilka inga tänder fått hafwa / warandes theses maga så mycket fastare / spånstigare / och med fibrer eller senotråar så konstigt och starkt tilsammanfogad / at thet är högsta förundran wårdt ther efter at skåda. Swad Willebråd widkommer / så är hon så wijda god / som hon intet är angripen och half-ruten / thet folcket i gemeen kallar surna / fast fött kan aldrig surna uthan rutna / som på ett annat ställe är bewijst. Men är en sådan stel något ankommen / så tienar then intet at äta för Suur-Brunns-folck / sardeles för them / som tilförende redan hafwa en hetsig blod / blifwandes bloden genom sådan fråhn math / och jämwäl genom alla hetsiga krydder alt skarpare och skarpare.

XXVI.

Är thet godt / at dricka wijn och
Suur-Bruns-watn tilsamman /
under måhltijden?

Det tyckes med skäl kunna sägas / at
thenna blandningen tienar sig intet un-
der måhltijden: ty Suur-Bruns-wat-
net är så subtiligt och fint / at thet lätteliga
kan med sig föra något af mathen / som ännu
intet tilböriligen utharbetad är af magan
och tarmarne / och således förorsaka åthskilliga
främpor / sömn-siuka / dysterhet / stinnhet /
wäder / durchlopp / och hinder i Curen. Man
brukar ock ganska sällan i andre tilfällen at blan-
da thet Medicamentet under sin math / af
hwilet man förmodar sin helsos restitution
och widerstående / uthan fast heldre på andre
tider / om morgonen / och då mathen är smält /
sig ther af betienar. Then som finner sig wäl
ther af / han bruke thet friitt. Och är then-
na meningen icke min allena / uthan många lär-
de män äre af samma tanka / ibland hwilka
är Givrij p. III. och Hörnigk, som i sin 37.
Suur-Bruns Fråga änteligen således uth-
brister:

So riethe ich / er blieb beym Wein /
Und ließ das Wasser / Wasser seyn.

XXVII. Får

XXVII.

Får man intet äta andra bår wid
Brunnen / än Smultron?

Denna wahn är merendels wedertagen; men intet kan iag finna / at man ju icke också kunde äta andra bår / som wäl mogne äre / såsom Multer eller hiortron / åkerbår / wijnbår / hallon och flera / Doch med måttelighet. Krusbår och hiortron kunna också ätas / fast the intet mogne äre / när the först kofas. Doch bör man hafwa anseende til personerna och siukdomarna / kunnandes iag intet annat see / än at sådane fruchter komma mycket wäl öfwerens med alle the siukdomar / som af en hetsig blod hårröra. Men at smultron och andre bår wid brunnen laxera, kommer icke så mycket ther uthaf / at theras safft begynner jäsa uti sielfwe tarmarne / uthan fast mera af theras osmåtelige kärnar och fröön / hwilke under thet at tarmarne sig sammandraga / sticka och reta tarmarna til frystning. Äfwen så sker med alle i magan osmåtelige saker / som fiske-been / råkor / rubin-stenar / kirsbårs-stenar / och mer sådant. Men annorledes är thet bestaffadt med wijndruswor / kirsbår / meloner / pumpor / och andre safftige fruchter / ty genom theras jäsende safft förorsakes Uthsoth och durchlopp. *Aeneas Sylvius Hist. Bohem. cap. 56. p. m. 119, skrifs*

wer / at Albertus Konung i Böhmen äth sig
 Durchlopp och döden af Meloner / them han at
 släckia torsten / altförmycket brukade. Doch
 måste en Brunns-gäst effter Socratis inrådan
 de hoos Stobæum Serm. 99. achta sig för all
 then math / som lockar en til äta / tå man in-
 tet är hungrig / och för all then dryck / som gör
 en torstig / när man ingen torst hafwer. Men-
 niskians helsa består ju uthi jämnwigten af the
 faste och flytande Delar. Uthi the faste kan
 æquilibrium ändras genom alla läkre och
 stickande saker : uthi the flytande wättskor sker
 thet genom swalg och dryckenskap. Conf. Hec-
 quet p. 60.

XXVIII.

 Får man äta salt math wid
 Brunnen ?

Wid beswarandet af thenna frågan / må-
 ste man see effter hvars och ens na-
 tur / upfostring och wahna. Then som
 från barndomen är wahn at äta salt math /
 kan ock icke uthan sin skada hålla sig ther ifrån /
 doch at thet med måtto sker / och icke alt för
 offta / allenast en gång om wickan. Til math-
 smältningen gör magans syra fast ingen ting /
 uthan thetta werket sker genom magans sam-
 mandragande och spånstiga krasst / andedräch-
 tens / Millanfiohlens och Butspjirornas til-
 hielp och bearbetande / samt ännu flera orsa-
 ker

ter / som på ett annat ställe wijsst är. Sådant som magan blifwer wahn at smälta / sådant kan han försmälta och söndermala; får också genom thetta sitt arbete och malande / antingen en styrkia / styfhet och spånstighet uthi sine fibrer och spjror / tå mathen är hård: eller en slapphet och klenhet / tå mathen är lös / lätt och flytande. Swar af fölier / at magan mere styrkes genom ett stycke saltachtigt kött / än genom then bästa soppan / althenstund thet förra styrker magan / thet senare byker och gör honom slapp. Sådant arbete man med händerne gör / sådane warda och händerne: handterrar man eij annat än leent silke / och sofwer man med handskar / blifwa händerne leene / miu-ke och klene; men then som wänier sig wid hårdt arbete / honom warda händerne hårde / starke och styfwe / at han kan med soolbränd hand flamma waslan uhur en sniöhwijt miölkfinger. Thetta tyckes wara något orijmligt / och särdeles ståfwa emot våra qwinfolcks otijdiga besymmer / hwilke med sine krafftisoppor alltid hoos the siuka sig inställa; men förfarenheten säger helt annorledes. Doch är icke all salt math lijka tienlig. Saltgrönt kött är aldeles otienligt / samt lutad fiff. Watulagd sill / Cabellaw / witling och mer sådant / kan wäl brukas wid Brunnen til något ljetet i sender en gång om wickan. Skulle eij eller någon döds af Stockfiff.

XXIX.

Kanman öppna ådran/ förr än man dricker Brunnen?

Där måste en Medicus väl betänka sig/
 innan han sådant tilråder / eller afrå-
 der. Somlige äre så fasannde för åders-
 låtning / at the dâna och swimma bort. An-
 dre willia spara blodden och ådrans öpning/
 såsom then endaste tilflycht / när döden ansätter
 med fullt alfware. The / som tänka dricka
 Brunnen / och besinna sig wara blodfulle /
 hafwa åtit starkt / och lefwat i allehanda wäl-
 lust / hafwa röda ögon / wärk öfwer pannan
 och wid tinningarna / stora stinna ådror / äre
 tröge och ofskickelige wid sina beställningar / spot-
 ta blod eller blöda näseblod ibland / fruehta
 för Lungosothen / känna sting i bröstet under
 tijden / hafwa Swindel / eller the / som för-
 märka sin blod wara mycket seeg och oungån-
 gelig genom the fjina ådrarna / sådane måste
 nödwändigdt låta sig ådran öppnas / innan the
 bruka Brunnen / så framt icke ålderdom / barn-
 dom / eller altförstor fasa sådant förneka.
 Ålfwen så måste man offta under sielfwa Bruns
 drickandet öppna ådran / om nöden fardear.
 Åhr 1716. den 2. Julii blef en hederlig Enka wid
 Wiksbergs Brunn hårdt betagen af yrande
 och rasande / kröp på fyra fötter och talte galit/
 althenstund hon lagt sig at sofwa när hon kom-
 mit

mit ifrån brunnen och watnet stadnat. Hon war thesuthan mieltsichtig / och war materia morbi twifwelsuthan uprörd och upförd til hiernan genom Brunnen. Men på thet then icke skulle förstöra hiernan aldeles / låt jag straxt öppna ådran på fothen / och rasningen gick öfwer.

XXX.

Kan en hafwande qwinna bruka Brunnen?

Het finnas många / som sådant afråda / och är jag äfwen i samma mening / om then hafwande snart årnar at slå i kullugnen. Men är hon intet nåhra födsstotiden / och beswåras med någre krämpor / som antingen af thes tunga tilstånd / eller af andre orsaker härfluta / så håller jag Bruns-Curen för en hafwande qwinno icke allenast nyttig / uthan ock högnödig. Ty förfarenheten har wiist / at the / som under sådant sitt tilstånd brukat Brunnen / hafwa icke allenast haft lättare före at föda / uthan ock födt sundare och renare barn til werlden. Doch måste slijske af Gud med lijfsfrucht wälsignade qwinnor thet i acht taga / at the wid begynnelsen ingen stark purgation anamma / uthan fast heldre något lindrigt af Manna / Crem. Tartari, Samarinder / och dylikt bruka / eij eller dricke ta hastigt / uthan långsamt / icke högt / uthan medelmätigt / effter Medici godtsinnande / wäl
til

tilseendes / at the strax återwända / om watenet them starckst skulle purgera. Conf. Hörnigk Quæst. 21. p. m. 123.

XXXI.

Kan man wärma Suur=Bruns=watnet / och således drickat med nytta?

Hetta wärmandet tyckes stråfwa både emot förnufftet och förfarenheten. Förnufftet säger nogsamnt / at alt warmt watn / thet må wara sig mineralt eller annat / förderfwar och slappar magan: at man må förtiiga / thet alle the flychtige Spiritus och ångor / hwar igenom Suur=Brunnan sin krafft uthwijsar / genom wärmningen förflyga / och lemna ett swagt watn effter sig. Förfarenheten har ock redan bewijst / at the som Druckit en hoop warmt watn i lijfwet / hafwa offta fallit i wattusoth / febrer, wärk i ledarne och flera krämpor. Doch måste thetta icke förstås om alle Suur=Brunnar; fast iag gärna blifwer thet wid / at om magan intet tåhl eller kan wänjas wid at tåhla thet kalla watenet / lærer han ingen nytta hafwa uthaf thet warma.

XXXII. Hwil=

XXXII.

Swilken Suur-Brunn är then
bäste?

Denna frågan är mig offta förestäld worden / men iag kan til ingen mindre swara / än åfwen til thenna. Thet är fuller åthskillnad på Brunnarne til halten och starkleken / men thenna åthskillnaden gör icke tilfyllest / ty tå skulle the starkaste wara the bäste / som doch offta slår felt / när man ser siukdomar wid the swagare Brunnar afhielpas / som intet kunnat winnas wid the starkare. Brunnen bör wara swarande emot Siukdomen / eliest är han intet god / om han är stark / eller swag. Then ena blifwer drucken af swagöhl / en annan kan knapt få ruus af Wilmars momma. Styfwa och hårda Sinnen beweckas offta / förmildas och upmiukas af ett ödmuikt och lindrigt tahl; men med pock och trug blifwa the änn wårre. Så är thet åfwen bestaffadt med siukdomarne. Thet säges fuller: *Duro nodo durus quærendus est cuneus*, hårdt emot hårdt; men uthi Läkare-konsten / in *fibra rigida & dura* går thet ingalunda an / frestast hwem som fresta wil. Athenæus berättar *Dipnosoph. lib. 2. cap. 13.* at then store Philosophen Zeno Zitieus war en mycket wred och swår man. Men tå han med sine wänner hade druckit något wijn / blef han ther

uthaf

uthaf mild och lustig. När nu han wardt tillfrågad / huru thetta stedde / swarade han / at han wore lijk Ulsbönor / (Lupinus) hwilke i sig sielfwe äre bittre och illa smakande / men när the blötas och kokas i watn / blifwa the söthe och wälsmakelige. Therefore tyckes mig eij wäl kunna sägas / at thet ena mineral-watnet är så och så godt / och at thet andra ther emot duger intet. Genom sådant tahl tager offta wår HERR wälsignelsen ifrån then starka Brunnens / och lägger til then swaga. En menniskia bör intet så frijtt raisonera om Guds gåfwor / som stodo thet uthi ens egen macht och wilia / at göra then ena god / och then andra ond / alt som man behagar. Hur kan ju alt thet / som HERRN skapat hafwer / vara ganska godt / om godheten skal dependera af ene menniskios variable tycke och ombytelige uthlåtelse. Evangelisten Johannes cap. 5. skrifwer fuller / at då Engelen steg neder af sin höga Himmel och rörde watnet uthi Dammen Bethesda, blef thet ganska krafftigt och helbregda görande; men aldrig har man ännu uthi Guds ord funnit / at någon syndig menniskia med sin närwarelse funnat thet aldraringaste ting så fullkomligen effterapa och effter behag befalla / som then allmächtige skaparen thet befalt / giordt och tilberedt hafwer. Then store HERRANS hielte Moses förmatte icke ens försötha thet bittra watnet Mara i öknene Sur, förr än thet Gudi behagade / som låses Exod. 15. v. 23. 25. Ut säga min mening rent uthi en så läcker fråga / så tyckes mig /

mig / at then Brunnen är aldrabäst / som är långt borta ifrån patientens hemwist / så framt han eliest är med thes Siukdom enlig / hwilket om icke then siuke sielf förstår / bör han rådsfråga sig med någon Medico, som wid mineral-Brunnar varit hafwer / then ther ock twifwelsuthan lärer gifwa wid handen thet bästa råd han gitter / och uthan affseende til egennytighet / uthan wrede och illwillia råda patienten til then Brunnen / som honom bäst tienar.

* * * * *

D E thetta är/bewägne Cäsare/hwad iag uppå Boktryckarens begäran när han war begripen at nu andra gången uplägga mina Tanckar om Suur-Brunnars krafft och werkan / har i hastighet tillagdt. Jag wet fuller / at thet går så med thetta / som thet gick med thet förra. Simonides sade fordorn wäl: *Τὸ δοκεῖν τὴν ἀλήθειαν βιάζεσθαι.* Cicero har ock sagdt: man kan intet slippa / och undanga andras omdöme / om man intet låter bli at skrifwa. Men iag har doch offta med nöije läst hwad Lucianus fordom *περὶ Διαβολῆς καὶ Φθόνου* skrifwit hafwer: och twiflar Euripides hoos Stobæum Serm. 38. storligen / at Medici med något

got thet aldrabäste medicament kunna
 botha och uthrota then fuhla afwunden /
 ther han salunda tahlar:

ὡς ἦν μόχθος ἰατροῖς μέγας
 Τομαῖς ἀφαιρεῖν, ἢ πόλοις, ἢ Φαρμακοῖς
 πασῶν μεγίστην τῶν ἐν ἀνθρώποις νοσῶν.

För Läkare thet är en helt säfånglig
 möda /
Ut wilja med sin Konst then leda Af-
 wund döda.

Wij äre ock alle skröpelige menni-
 skor / och intet är menniskligare / än fe-
 la / men ingen ting omenniskligare / än
 uhrsechta sina fehl / förfächta och förswa-
 ra them / som the wore talade af then
 Delphiske Trefoten.

